

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Yunus Emre Şiirlerinde Felsefi Sağaltımın İmkânı

The Possibility of Philosophical Healing in Yunus Emre Poems

Mustafa KÖSEOĞLU

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, mkoseoglu07@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0003-1925-138X

Şahin FİLİZ

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

karabagsahin@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-4249-2221

Öz: Felsefi sağaltım, bir hastalık aşamasına gelmemiş kişi veya kişilerin, geniş manada toplumun yaşadığı varoluşsal ve ahlaki problemleri, felsefenin tüm teknik ve yöntemlerini insanın varlık bütünlüğü üzerinde uygulayarak iyileştirmeyi amaçlayan bir danışmanlık sürecidir. Felsefe, insan ve toplumun *eunoia*'ya yani, "güzel düşünme" sine, "iyi dengelenmiş bir zihne sahip olmasına" ve sonunda "iyi niyete" ve "nezakete" ulaşmasına dair yol ve yöntemlerini araştırmaktır; bu kapsamda felsefi sağaltım işlevsel olmaya başlamaktadır. Yunus Emre'nin şiirleri felsefi sağaltım için yöntem ve içerik olarak son derece elverişlidir. Yunus Emre'nin şiirleri, düşünce bütünlüğünün ve hümanizmin tüm alanlarını açısından insanın ruhen ve bedenen iyileşmesine yönelik biçimsel ve içeriksel olanaklara sahiptir. "Gelün taşuk idelüm işi kolay tatalum, sevelüm sevelilüm dünyâ kimseye kalmaz" diyen Yunus Emre, halkın kolay anlayacağı bir üslup kullanmıştır. Yaşadığı dönemdeki ruhsal ve toplumsal rahatsızlıkları insanların zihnini uyandırarak sağaltmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada, şiirlerinde "insan", "insanlık" ve "insan değerleri" üzerinde önemle duran Yunus Emre, şiirleri aracılığıyla, yaşadığı dönemin sıkıntı ve buhranlarından insanları kurtarmaya çalışmakta; onların ruhen ve bedenen felsefi sağaltımlarını sağlamayı hedeflemekte ve şiirler yoluyla felsefi sağaltımın somut örneklerini vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, İnsan, Felsefi Sağaltım, Toplumsal Değerler, İyileşme.

Abstract: Philosophical therapy is a consultancy process that aims to heal the existential and moral problems of the person or people who have not reached the stage of a disease, and the society in general, by applying all the techniques and methods of philosophy on the integrity of human existence. Philosophy is the search for ways and means by which man and society can achieve *eunoia*, that is, "thinking well", "having a well-balanced mind" and eventually "goodwill" and "kindness"; In this context, philosophical treatment begins to be functional. Yunus Emre's poems are extremely suitable for philosophical treatment in terms of method and content. Yunus Emre's poems have formal and contextual possibilities for the spiritual and physical healing of people in terms of integrity of thought and all areas of humanism. Yunus Emre, who said, "Come, let's know each other, let's keep things easy, let's love, let's be loved, the world will not be left to anyone", and used a style that the public can easily understand. He aims to cure the mental and social ailments of his life by awakening people's minds. In this study, Yunus Emre, who emphasizes "human", "humanity" and "human values" in his poems, tries to save people from the troubles and depressions of the period in which he lived; aims to provide their spiritual and physical philosophical treatment and gives concrete examples of philosophical treatment through poems.

Keywords: Yunus Emre, Human, Human Philosophy, Social Values, Philosophical Healing.

GİRİŞ

Yunus Emre'nin yaşamış olduğu 13. asrın siyasi, sosyal ve tasavvufi durumunu tanımak, Yunus'un içinde yaşadığı dönemi şiirlerine nasıl yansıttığını anlamak açısından önemlidir. Yunus Emre'yi tüm yönleriyle tanımak, anlamak ve değerlendirmek için yaşadığı çağı her yönü ile tanımak ve bilmek gereklidir. Bu süreçte kendisinin yaşadığı dönemin ve çevrenin, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının anlaşılması gerekmektedir. Yunus Emre gibi ünü yaşadığı dönemi ve sonraki yüzyılları aşmış bir gönül insanı için buna daha kuvvetli ihtiyaç vardır (Dede 1990, 1).

Yunus Emre, Anadolu Selçuklu Devleti döneminin sonu ile Anadolu Beylikler döneminin başlarında yaşamıştır. Genel olarak kabul edilen görüş, yaklaşık 1250'lerde doğduğu ve 1320'lerde vefat ettiği şeklindedir (Ocak 2012, 183).

Bu zaman diliminde, Anadolu coğrafyasını etkileyen mühim üç olay meydana gelmiştir. Bu olaylardan birincisi, Haçlı Seferleri, ikincisi Moğol saldırıları ve üçüncüsü de Babai İsyanı ya da Baba Resul isyanıdır. Baba Resul İsyanı, 1240'ta Baba İlyas Horasani ve müridi Baba İshak'ın Anadolu Selçuklularına karşı çıkardığı isyandır. Yunus'un yaşadığı dönemde Anadolu'ya egemen olan Anadolu Selçuklu Devleti, 1243 senesinde Moğollarla yapılan Köseadağ Savaşı'nı kaybetmiş ve bu yenilgiyle birlikte Anadolu'daki siyasi gücünü büyük oranda yitirmiştir. Karşılıklarına çıkacak güç kalmayan Moğollar ilk olarak Sivas'ı, ardından da Kayseri'yi ele geçirmişler, buralarda birçok kişiyi öldürmüşlerdir. Anadolu, Moğol işgali altında kalmıştır. Sultan II. Gıyaseddin Keyhusrev, 1246 senesinde ölmüş ve onun ölümünden sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ayaklanmalar olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin gücünün zayıflamasıyla birlikte Anadolu'da otorite boşluğu doğmuş ve Türkmen beyleri bu boşluktan yararlanarak kendi bölgelerinde beyliklerini ilan etmişlerdir. Osmanoğulları da bu dönemde kurulan beyliklerden biridir. Yunus'un yaşadığı Eskişehir ve çevresini 1289 yılında Osmanoğulları ele geçirmiş ve 1292 yılında Sakarya Nehri'nin güneyine kadar ilerlemişlerdir. Daha sonra 1326 yılında Bursa, Osmanlılar tarafından fethedilmiş ve beyliğin merkezi yapılmıştır.

13. yüzyılda Anadolu'da yaşanan olaylar siyasi, sosyal ve dini alanda çok büyük çapta kargaşalara neden olmuştur. Bu yıllarda Anadolu halkı büyük bir yılgınlık ve sıkıntı içerisindeydi. Anadolu halkı maddi ve manevi bakımdan çok büyük bir bunalım içinde bulunmakta (Bilgin 2013, 16) ve umudunu mistik inançlara bağlamakta idi (Gölpınarlı 2008, 8).

Buhranın ortaya çıkmasında; Anadolu Selçuklu Devletinin gücünün zaafa uğraması ve beraberinde Anadolu'daki güvenliğin azalması, yer yer ayaklanmaların meydana gelmesi, yüksek vergilerin halkı yoksullaştırması gibi birçok neden etkili olmuştur. Halk; devlet otoritesinin sarsılması, valilerin merkezi tanımaz hale gelmesi ve Moğolların sürekli baskı ve saldırıları yüzünden bezgin, yılgın ve umutsuz bir haldedir. Süreç Anadolu Selçuklu Devleti'ni zayıflamaya iterken Anadolu'da yine de sosyal ve kültürel hayat devam etmiş; Türk Kültürü, yeni bir oluşum sürecini yaşamaya başlamıştır. Doğudan batıya doğru uzanan kalabalık göç hareketleri devam etmekte; Anadolu'ya çok sayıda mutasavvıf, âlim ve sanatkâr gelmektedir. Dervişler ise Anadolu'nun özellikle her şehrinde; insanlara bir gönül merhemi uzatmak için aydınlatma faaliyetlerine devam etmekteydiler (Tatçı 2014, 3).

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde akın akın gelen Moğol orduları Anadolu'yu tahrip etmiş, halk yaşananlardan bezgin, umutsuz ve bitkin bir hale gelmiştir. Ağır vergiler hayatı çekilmez bir hale getirmiş, o yıllarda ardı arkasına gelen kıtlık ve kuraklık yaşamı bir hayli zorlaştırmıştır (Uzunçarşılı 1988, 1-5).

Köprülü; o dönemde, halkın sadece doğudan gelen Moğol saldırılarıyla değil, aynı zamanda iç karışıklıklarla da mücadele etmek zorunda kaldığını, Haçlı Seferleri, Moğol baskınları ve iç karışıklıkların hüküm sürmesi neticesinde, yaşamın, adeta, çekilmez durum aldığını, insanların da teselli ve sükûneti tasavvufta aramaya başladıklarını belirtmiştir. (Köprülü 1993, 196-197). Haçlı Seferleri ve Moğol istilasından rahatsız olan insanlar biraz olsun rahatlamak için tekke ve şeyhlere başvurmuşlar, şeyhler de bu konuda oldukça başarılı bir durum sergilemişlerdir. Mevlâna ve Yunus gibi kişiler

insanların bu gibi en umutsuz günlerinde ortaya çıkıp, topluma gönüllü önderlik ederek tarih sahnesinde yerlerini almışlardır (Karakoç 2009, 32).

İşte bu zor koşullar içinde yaşayan halk içinden çıkan Yunus, halkın ruhunu, duygu ve düşüncesini yine halkın öz Türkçesiyle dile getirmiştir. Özellikle, şiirlerinde, doğal ve canlı, samimi halk dilini ve öz Türkçeyi kullanması, vermek istediği mesajların her daim canlı ve diri kalmasını sağlamıştır. (Günşen 2003). Başarısı da buradan gelmektedir. Sufi kimliğiyle halka, yaşanan inişli ve çıkışlı süreçte bir rahatlama ve nefes alma imkânı sunarken, tanrı ve insan sevgisini vurgulayan sade şiirleri ile Türkçenin edebi bir dil olarak gelişmesine katkı sunmuştur (Ocak 2012, 10). İnsanların günlük yaşantısında kullandıkları dil, dinleyenlerin, şiirlerinde kendilerini hissetmesine olanak vermiştir. ¹

Böylesi olumsuz hadiseler karşısında direnmek, yüzyıllarca yaşayan çınarlar gibi olmak için de sağlam bir düşünceden destek almak gerekiyordu. Yunus Emre, böyle bir dönemde kendi söz ve gönül varlığı ile toplumsal bütünlüğe, birlikteliğe çağrı yapan ve evrensel değerleri yaygınlaştıran öncü bir karakterdir. Dönemindeki Türk toplumu, konargöçer bir toplumdan, yerleşik bir topluma geçmiştir. (Tuna 2016, 44). Böyle yeni bir yaşam tarzı içinde, şiirleri kaotik ortamdaki insanlar için kurtuluş müjdesi olarak görülmüştür. Bu müjde kurtuluş için kolektif bir şuur ve hareket alanı yaratmaya yöneliktir.

Yunus Emre böyle bir asrın insanıdır. Onun eserlerinde yaşanan dönemin buhranları alenen gözler önüne serilmektedir. Yunus'un tasavvufi düşüncelerinden öte şiirlerinde sosyal hayatın akışı soyut ama bir o kadar da açık bir dille aktarılmaktadır. Yunus, bu manada, 13. yüzyıl Anadolu'sunun bir gönül aktarıcısıdır. (Aydın 2007, 9). Çünkü o, döneminin sorunları ve güzel yanları ile dervişlik anlayışlarını topluma ustaca aktarmaktadır.²

Yunus Emre, toplumsal bütünlüğe, birlikteliğe çağrı yapan evrensel değerleri yaygınlaştıran bir semboldür. Yaşadığı dönemde Türk toplumu, akıncı bir medeniyetten yerleşik bir medeniyete geçmeye çalışırken, kendisi de şiirleri ile toplumu kaos ortamından çıkarmak için müjde sunan toplum insanı niteliğindedir. Bu müjde ile birlik şuru ve bilinci oluşturma hareketi amaçlanmıştır (Tuna 2016, 45).

Yunus'un şiirleri, yalnız yaşadığı dönemin insanların değil, içinde bulunduğumuz çağın insanların da karşılaştığı düşünsel ve duygusal sorunlarını hafifletici sağaltım imkanları içermektedir. Biz, bu imkanların felsefe ile iyileşme yöntemi ile tespitini ve şiirlerin felsefi sağaltıma yönelik olduğunu ortaya koymanın Yunus'u anlamak bakımından vazgeçilmez olduğunu belirtmek istiyoruz.

Ancak önce felsefi sağaltım kavramının tanımı ve sınırlarını çözümlemek gerekir.

Felsefi Sağaltım ve Çerçevesi

İnsan kendini tanımak ve özünü bilmek adına bir arayış içerisindedir. Bu derin arayış ve dahası kendini gerçekleştirilmeye yönelik özlem, insanoğlunun dünya üzerinde görüldüğü ilk zamanlardan günümüze kadar uzanan bir olgudur. İnsanoğlu, kendi iç dünyasını yaşadığı doğa ile bütünleştirerek düşüncesi ile yönünü bulmaya ve iç huzura erişmeye çalışmaktadır. Türk Dil Kurumu ³ insan doğasını, "belli bir yer ve zamanda insanın doğal ve toplumsal çevresi içinde oluşturduğu davranışlarına ilişkin özelliklerin tümü" olarak tanımlar. Filiz, Hümanizmi, "merkezini insanda bulan ve insanla bütünleşen bir yaşam ve evren anlayışı" olarak tanımlar. (Filiz, 29), Hümanist kurama göre, insan, özünde iyi bir varlık olup her insan kendini gerçekleştirme eğilimi ile doğar. Rogers insanı, gelişme gücünü kendisinden alan, her an gelişmekte olan, iyiye yönelen bir varlık, olarak tanımlar (Burger 2006, 34).

Türk Dil Kurumu 'Sağaltım' sözcüğünü "bir hastalığı yenecek etkenleri ve bu etkenlerin kullanılma yöntemlerini bularak hastanın sıkıntılarını giderme, iyi etme işi, terapi" olarak tanımlamaktadır.⁴ İnsanın insanlıkla eğitimi, insana insanın bir şeyler katması hem geçmişin hem de günümüzün eğitiminin vazgeçilmez unsurudur. Kişiler arası ilişkilerin çözümlenmesi önemlidir ve toplumun

1 Bkz. Makale: Emek Üşenmez, Yunus Emre'nin Dili Hakkında, Akademik Bakış, Sayı:16, Nisan 2009

2 Bkz. Makale: Esra Akbalık, Yunus Emre'nin Şiirlerinde Gönül İmgesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:26, Bahar 2013

3 Bkz. Türk Dil Kurumu Resmî Web Sitesi <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 27/12/2022).

4 Bkz. Türk Dil Kurumu Resmî Web Sitesi <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 20/11/2022).

sağaltımı için her zaman uygun şekilde olmalıdır. Burada bu çözümlenmeyi, felsefi sağaltım¹ üstlenmektedir. Sağaltım ile erdemli bir hayatın ilke ve pratikleri ortaya konulmaktadır. O halde felsefi sağaltım, psikoloji ve psikiyatriden, normatif olmasıyla kökten ayrılır. Bilmek ve ahlaksal olana uygun davranmak arasında sıkı bir ilişki vardır. Herakleitos'un dediği gibi gerçekliği bilmek, onun anlamını kavrayabilmek ve dolayısıyla insanın kendisini bilmesi, insanın, insanlıkla eğitiminde, saklıdır. Sokrates'in insanı araştırdığı evrende, kendini arama çabası içinde olan ve kendini bilen insan hem kendini hem de başkalarını sağaltmaya ve değiştirmeye hazır duruma gelmiş bir birey olur (Filiz 2018, 234-238).

Felsefi Sağaltım, felsefenin bütün alanlarda ürettiği değerleri, bir bütünlük içerisinde ele alarak, insanın insanlıkla tedavi edilmesini amaçlar. Bunu yaparken bir filozof kendi başına hareket etmez. Toplumda hasta olarak nitelendirdiğimiz tedaviye ihtiyacı olan insanla, hasta olmayan ama dışarıda yaşamlarını sürdüren ama felsefi sağaltıma ihtiyacı olan insanları tüm bilimlerin birleşmesi ile tedavi etme sürecine girer. İnsanın insanlıkla tedavi edilmesini amaçlayan felsefi sağaltım (Felsefi Danışmanlık-Philosophical Counselling/Philosophical Coaching/Philosophical Therapy) fikri Gerd Achenbach'ın ilk uygulamayı 1981'de yapmasıyla başladı. Bununla birlikte, felsefenin yaşama yardımcı olabileceği fikri, o dönemlerde, Yunan pazarında bir tür felsefi danışmanlık uygulayan Platon'un hocası Sokrates'e kadar uzanmaktadır. Sokratik açıdan felsefi sağaltım, normalde yaşarken ortaya çıkan endişeler ve sorunlar üzerine bir bütün olarak hayatınızın anlamlılığı hakkında yansıtılmaları amaçlayan diyalektik akıl yürütme tarafından yönlendirilen bir konuşma süreci olarak tanımlanabilir. (Walsh 2005, 43).

Felsefi Sağaltımın Yöntemi

Felsefi sağaltım öncelikle kavramlarla hesaplaşma yöntemidir.² Kavramlara yüklenen anlamlar üzerinden yürütülen tartışmalar, homoojeniklerin³, yani danışanların felsefi anlamda yetersiz olduklarını ortaya çıkarır; dünya-hayat çizgisinde kendilerinin bilmediği, kendilerini keşfetmeye uzak kaldıkları yönlerini apaçık görmelerini ve buna bağlı olarak danışanın sıkıntı ve sorunlarının kaynağına inip onlarla yüzleşmelerini sağlamak ve yüzleştikleri ile baş etmeyi hayat akışlarının doğal bir parçası olarak kabul etmelerini sağlamak amacıyla yapılır. Filoojenikler, diğer ifade ile danışmanlar, homoojeniklerin sorunlarına, sıkıntılarının nedenlerini ve sıkıntı kaynaklarını felsefi düşünme araçlarını kullanarak anlamalarında yardımcı olurlar. Felsefi sağaltımın yöntemleri, dünya-hayat görüşü yorumlaması, varoluşçu analiz, eleştirel düşünme ortamına dahil olma, dilbilimsel ve kavramsal çözümlenme yapma, empatik dinleme becerisi kazandırma, kavram çözümlenmeleri ve fenomeonolojik soruşturmalar olarak belirtilebilir.

Felsefi sağaltımda kullanılan tekniklerden bazıları ise diyalog, dünya-hayat görüşü çözümlenmesi, sorun odaklı yaklaşım, kişi odaklı yaklaşım, açık uçlu soruşturma, kapalı uçlu soruşturma, özgün danışan yaklaşımı ve müdahale eden danışman yaklaşımıdır. Filoojenik, Achenbach'ın 'yöntem ötesi yöntemini veya başka bir yöntemi kullansa da bir felsefi sağaltım uygulamasının odağında daima homoojenikin dünya-hayat görüşünün, kendisi için de gizli kalmış bütün yönleriyle ortaya konması, sorgulanması, bir anlamda 'çatlatılması' ve bir sonraki aşama olarak da bu çatlatılmış dünya-hayat görüşünün yerini yeni

¹ Felsefi sağaltım kişilerin kendi özgür iradeleriyle düşüncelerinde bir farklılık yaratarak duygularında ve davranışlarında değişiklik yaratmaktır. Kendilerini ve dünyayı algılayışlarında derinlik oluşturarak yaşam biçimlerini daha mutlu hale getirmelerine yardımcı olmaktır. Felsefi sağaltım varoluşsal problemler yaşayan bütün insanlara yönelik olmakla birlikte, kişilerin herhangi bir fiziksel- ruhsal rahatsızlığa yakalanmalarını önlemek için de uygulanan bir yöntemdir. Nihai amaç insanlığın sağlıklı düşünebilen ve davranabilen bireylerden oluşması için, insanın zihinsel ve ruhsal olarak eğitilmesine katkı sağlamaktır. Şahin Filiz, (2017). Ethics as a Paradigm of Philosophical Treatment in Modern Age Treatment of Human With Humanity Book. (Modern Çağda İnsanın İnsan ile Felsefi Sağaltımında, Paradigma Olarak Etik. International Congress on Ethics in Nursing Applications 11-12 September 2017. İzmir. (Uluslararası Hemşirelik Uygulamalarında Etik Kongresi. 11-12 Eylül 2017. İzmir)

² Daha Ayrıntılı Bilgi İçin, Bkz.: Şahin Filiz (2020). Felsefi Sağaltım Doktrini. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi, Antalya.

³ Alıntılanan metinde 'danışan' yerine, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şahin Filiz tarafından üretilen 'homoojenik'; 'danışman' yerine de yine kendisine ait olan 'filoojenik' kavramları kullanılmıştır.

bir felsefi anlamaya bırakması yer alır. Bu süreçte kullanılan teknik de diyalogdur.¹ Yunus Emre şiirlerinde karşısındaki ile iletişim kurmaya dayalı hitabet sanatı ortaya koymaktadır.

Yunus Emre Divanı; insanı kendini tanımaya, yaratılışına uygun davranışlar yapmaya yöneltmektedir (Bilgin 2013, 38). Yunus Emre'yi okudukça, dinledikçe, anlayıp hissettikçe insanın içinde bulunduğu buhranlardan ve sıkıntılardan uzaklaştığı ve kendini ifade ederken bir rahatlama sağladığı muhakkaktır.

Çalışmada, Divan'ından ve zaman zaman Risaletü'n Nushiyye'sinden örnek şiirler vermek suretiyle, insanın sağaltımına nasıl katkıda bulunduğu açıklanmaya çalışılmıştır.²

Yunus Emre'nin şiirlerinde ifade ettiği mana derinliği ile düşünce üzerinde şüphesiz çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, Yunus Emre'nin Divanındaki şiirleri ile insanın ruhen ve buna bağlı olarak bedenen iyileşmesi yanında zihnen sağaltımının nasıl olabileceği, insanın hep dışarıda aradığı sağaltım amaçlı tedavinin aslında kendi içinde bulunduğu ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Modern Çağda Bunalımlara Karşı Yunusça Felsefi Sağaltım

Yunus Emre, insanların benimsemesini istediği inanç, ibadet ve ahlak bütünlüğünü ve yapılması gerekenleri, diliyle, üslubuyla, hitap tarzıyla gerçekleştirmiştir. Böylece yaşadığı dönemi ve toplumu aydınlatmıştı (Özçelik 2013, 103). O, çağının olumsuzluklarına karşı mücadele etmiş bir şair-filozoftur. Bu mücadele ile olumsuzlukların ortadan kaldırılmasında, insana ve topluma katkı sunarken, yeni bir insan yaklaşımıyla yeni bir devletin kurulmasında fikri ve manevi temel taş olmuştur.

Yunus Emre hümanist bir filozoftur. O yalnız Müslümanları değil, bütün insanları sever ve el üstünde tutar. İnsanın sağaltımının da bu şekilde ortaya çıkacağına inanır. Ona göre, insan kalbi kırmak, ibadetin faydalarını gölgeler. İnsanların arasında kardeşlik duygularının gelişmesinin ve bencillik duygusundan kaçınmanın Tanrı'nın emri olduğunu vurgular. Yunus'un hümanizmi, insan anlayışı, insanın ne olduğunu keşfetmek değil; karmaşık ve farklı bir varlık olduğunu anlamaktan ve ona çözüm yolları üretmekten geçer. (Filiz 2021, 36-37)³

İnsan, ruhsal ve zihinsel rahatsızlıklar ile yüz yüze olmaktadır. Dış dünyanın sürekli yeni bilgi hareketine doğru akan süreci, bu süreçte değişim ve bu değişim karşısında oluşan yetersizlik duygusu, bu rahatsızlıkların en önemli nedenlerinden biridir. Bu da kendisini, tehdit algısı ile birlikte ortaya koyar. İçinde bulunulan ve etrafımızı kaplayan rekabet duygusu ve olduğundan daha iyi olma ihtiyacı, kişiyi bu duyguya sevk eder. Bu da içimizde farklı yönler çekilmelere, zorlanmalara ve nihayetinde kırılmalara neden olur. En ileri derecede bu bulgulara sahip olan günümüz insanı, her zamankinden daha gergin ve endişeli görünmektedir

Yunus Emre'yi ölümsüz kılan, onu "halkın sevgilisi" konumuna yükselten en önemli neden, döneminde sağaltmaya çalıştığı sorunların, bugün bile Anadolu halkının ortak sorunları olmasıdır. Bu ortak konuların merkezinde insan yer almaktadır. Bu ideal insan bütün eksikliklerden, kötülüklerden, eğriliklerden arınmış, yeniden yoğurulup biçimlendirilmiştir. Bu insan sevgiyle, iyilikle, erdemle, yardımseverlikle, gönül dostluğuyla, cömertlikle donatılmıştır. Tanrı bu "örnek insan"ın gönlünde olup, onun gönlü "tanrının evi"dir. Sahip olduğu inançta yarar ve çıkar faydası yoktur (Eyüboğlu 1991, 185-186). Yunus Emre, Hakk'a olan derin bağlılığı sayesinde sevgi ile insanlara yaklaşmayı, onları kendinden ayrı görmemeyi ve farklı göstermemeyi kendisine görev bilmiştir. Hakk'ın gönüle girmesinin anahtarı, insan sevgisidir. "*Göziyle gördüğünü öрте etegiyile, bu yol key ince yoldur yüreği döyen gelsün*" (237/3), diyen Yunus Emre, bugün insanlara birisi hakkında duyulan ve görülen olumsuz bir şeyi başka birilerine

1 İlker Altunbaşak, "Bir Felsefi Danışmanlık Yöntemi Olarak Nermi Uygur'un Bunalımıyla Hesaplaşması". Possible Düşünme Dergisi, Sayı: 14, ss. 77-98, 2018.

2 Çalışmada Dr. Mustafa Tatçı'nın hazırladığı Yunus Emre Divanı I Tenkitli Metin, MEB Yayınları, İstanbul 2005, 2. Baskı esas alınmıştır. Örnek olarak verilen dize ve beyitlerin yanındaki sayılar, ilgili kitaptaki bölümlere ait manzume ve beyit numaralarıdır. Bundan sonra adı geçen eser, A.g.e. olarak adlandırılacaktır. Kendisinin bu eserinden örnek olarak alınan beyitler, parantez içerisinde (şiir numarası/beyit numarası) olarak gösterilecektir. Bu beyitlere dipnotta yer verilmesi halinde parantez kullanılmaksızın gösterilecektir.

3 Bkz. Şahin Filiz, "Türk Hümanizminin Öğretmeni-Yunus Emre", Yunusça Dergisi, Eskişehir 2021, s. 29-45.

aktarmamayı, söylememeyi öğütlemektedir. Evrensel olarak, buna karşı bir tutum sergilemek, insanlar arasında bozgunculuk ve kargaşaya neden olur, gönülleri incitir, güvensizlik duygusuna yol açar.

Yunus Emre, kendi iç çelişkileri ve yaşadığı ikilem, şiirlerine de yansır. Felsefi sağaltımın esasen ilk örnek nesnesi de öznesi de kendisidir. *“Halbuki Sûfiyem halk içinde tesbîh elümden gitmez, dilüm ma’rifet söyler gönlüm hiç kabûl itmez”* (117/1)¹ Yunus, bu dizesinde, insanın içi ve dışının bir olmasının, ne kadar değerli olduğunu vurgulamaktadır. İnsanın olgunluğu içi ve dışının bir olmasındadır, bu birliğin, insanın samimiyetine ve yaşantısına yansımından yanadır. Mevlana’nın da dediği gibi “Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol” evrensel bir kuraldır. İki yüzlü olmak ya da riya, olduğundan başka türlü görünmek onaylanan, beğenilen bir davranış değildir. Yunus, zaman zaman bu hale düştüğünü dile getirerek, kendisini de eleştirmekte, ancak insanlığa içi ve dışının bir olmasının gerekliliğini anlatmaktan vazgeçmez; ruhlarının sağaltıma ne denli muhtaç olduğu gerçeğini görür. ‘Kınayanın kınamasından korkmama’ anlayışı ile (Filiz 1995, 15) kendisini eleştiren ve zaman zaman da kötülerle karşı bu ifadeleri kullanmasında Melami neşvesi önemli bir etkidir. ²

Yunus Emre, korku ve kaygı durumları karşısında ‘aşkınsal terapi’yi öne sürer. Bu terapi, temelini aşkın olanda bulan sevgi ve umut hâli, içkin evrenden gelen korku ve kaygıların giderilmesinde temel bir iyileşme durumunu ifade eder. Terapinin sağladığı, her şeyin Tanrı’nın güvencesi altında olduğu duygusu, varoluşun en büyük sigortasıdır. Yunus Emre, şiirleri ve öğütleriyle, bu dünyanın gözle görülen gerçeklikleri dışında başka dünyaların hissedilenlerinin kapılarını açmaktadır (Taşdelen 2012, 22).

Günümüz insanı, genellikle, varlığının sadece bedenden oluştuğunu düşünerek, sadece maddi ihtiyaçlara hizmet edip, etrafında olan gerçeklerden ve kolaylıkla görülmeyen güzelliklerden habersiz yaşamaktadır. Sonuç olarak kendine yabancılaşan insan, gerçek sevgiyi unutmuş, ihtiras ve tutkularının ve benliğine yönelik duyguların tesiri altında olup hem kendine hem de çevresine zarar vermeye başlamıştır. (Demirci 2013, 136-137). Oysa Yunus, yine kendisine dönerek, geçici olduğunu, içinde olanı insanlarla paylaşmaya geldiğini ve dost olmanın ve dost ile sağalmanın gönül birliğinden geçtiğini belirterek, insanları, şiirleri ile, bir olmaya davet etmektedir: *“Benüm bunda karârum yok ben bunda gitmege geldüm, bezirgânâm metâ’um çok alana satmaga geldüm (179/1), Ben gelmedüm da’vîyiçün benüm işüm seviyiçün, dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm”* (179/2)

İnsan, bu dünyada tek ve sonsuz değildir. Ondan üstünü de vardır. O halde, insana düşen kendini tanımak ve etrafında olan bitenin farkında olmaktır. Yunus da insanı öncelikle kendini tanımaya davet etmektedir. Çünkü kendini tanımak, evreni anlamının anahtarıdır. *“İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür, sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur.”*(91/1)

Kaplan, felsefenin, insanın içindeki var olan objektif süreçten ayrı, subjektif bir alemi aramaya başladığını belirtir. Bu iç subjektif alem, katı ve değişmeyen maddeye karşı, değişen ve ruh ile bütünleşen şartları anlatır. İnsan, doğuştan, ölüme kadar sürekli değişen bir varlıktır ve değişme sürecinin içindedir. Heidegger, insanı, ölüm için yaratılmış bir varlık olarak anlatırken, Jaspers da zamanı aşmayı, aşkınlığı vurgular. İnsan dünyanın şartlarına göre yaşar ise ‘existence’ı, yani hürriyetini bulur ve yaşadığı anın içinde sonsuzluğu bulur. (Kaplan 1972, 59)

“Çok cehd idüp istedüm yir ü gögi aradum, hiç mekânda bulmadum buldum insân içinde” (339/3) Yunus’a göre en yüksek hakikat olan Tanrı, insanın dışında değil içindedir. Tanrı, insanı anlamlı kılmakta ve insana ait olan her değere bir anlam yüklemektedir. İnsan kendini tanıdıkça, Tanrı’yı tanıyacak ve yaşadığı evrenle ile bütünleşecektir. ³

Yunus, bir filozof olarak, yaşanabilir bir aşk felsefesi ortaya koymuştur. Bu felsefe ile yaşanabilir bir ahlak modeli oluşmuştur. Amaç, ideal, bedenen ve ruhen huzurlu ve dingin bir insanın ortaya konulmasıdır. Uzun vadede ise ideal toplum hedeflenmiştir. İdeal insan olmadan ideal toplum oluşmaz (Çelik 2010, 10).

¹ Bkz., A.g.e. 117/2, 117/3, 117/4

² Melamilik ve Yunus Emre için daha ayrıntılı bilgi için: Bkz. Şahin Filiz, Yunus Emre ve Tasavvuf Felsefesi", Diyanet İlmî Dergi, 1995, Cilt:3, Sayı:3, s. 53-70.

³ Bkz. Mehmet Kaplan, “Yunus Emre’ye Göre Zaman, Hayat ve Varoluşun Manası”, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1972 Cilt: 20, Sayı: 0, s. 11-26.

Yunus, şiirlerinde hayata ve gerçeğe değinmiştir. Burada, insanların farkındalık düzeyini arttırmayı ve sağlıklı bir yaşam yolculuğunu öncelendiğini görüyoruz. Günümüz sorunlarının bütün çağların sorunları ile aşağı yukarı benzerliği vardır. Yunus, bunlara yüzyıllar ötesinden ışık tutan, insanın ve toplumun sağaltımına odaklanmış bir filozoftur. “*Girü durur yokluktan kamularun baylığı, bunca varlık var iken gitmez gönül tarlığı*” (361/1), diyerek toplumun insanın iç huzuruna değinmektedir.

Yunus'ta Nefis Terbiyesi

Yunus, Divan'ındaki bütün şiirlerinde, geçici dünyada, imtihanlarla baş etmeyi, insanın nefsi ile yaptığı mücadeleyi ve bu mücadelede iç benliğini unutmadan olgun insan olmanın yollarını anlatmaktadır. İnsana düşen, bu dünyada, Allah'a karşı görevlerini yürütmektir. İnsanın kurtuluşu ve boşluğa düşmesi bu dünyadadır. Varlık ve yokluk kavramları bu dünyadaki yaşam sürecimizin sonucunda elde edeceğimiz kavramlardır. İnsan bu alemi, İslam tasavvufunun öngördüğü tarzda yaşayarak burada hakiki olanı aramaya, Tanrı'yı anlamaya, kendi sırrının çözümünü bulmaya mecburdur (Filiz 2021, 3).

İlahi ahengi, anlamının ötesinde imanla kabul eden Yunus, ömrü ve hayatı tasvir ederken geçici dünyada kısa süren misafirliği sırasında, Allah'a karşı olan görevlerini yerine getirirken, gerçek dost ve mürşitlere karşı duyduğu ihtiyacı ve hayatın amacını; Türkçenin şiiri ile ifade etmiştir: “*Ol hâcemdür ben kuliyam dost bâğçesi bülbüliyem, ol hâcemün bâğçesinde şâd olup ötmege geldüm*” (179/4)¹

Yunus Emre, kendi başına sadece, inanan ve ibadet eden, bedenen ve ruhen huzura eren insan değildir. Mistik bir ahlak anlayışını benimseyerek insanın bedeni ve ruhi arzularını yenmesine olanak sağlayacak dört hususta titizlik ister: Kimseyi yermemek, nefsini semirtmemek, geçici heveslerin hepsinden uzak olmak ve dünyaya değer vermeyerek manayı maddeye tercih etmek (Çubukçu 1971, 21).

“*Togrılık bekleyen dost kapusunda, gümânsuz ol bulur İlâhî devlet*” (20/10)² Nefs ile yapılan bu savaş için onun istediklerinin tam tersini yapmak gerekir. Nefsin istediklerinden kurtulmak, bedeni ve ruhu huzura erdirmek için aklın iradesi altında bulunan kanaate başvurulmalıdır. Tasavvufî hayatta insanın, nefsiyle mücadele ederken karşılaştığı zorlukları ortadan kaldırabilmek için engin bir gönle sahip olması gereklidir (Koç 2010, 615). “*Hak bir gönül virdi bana hâ dimedin hayrân olur, bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur*” (49/1)³ Yunus bu şiirinde, insan nefsinin ve tüm varoluşunun dalgalanmalar yaşayacağını, her bir savrulabileceğini; zaman zaman sevinirken, zaman zaman da üzülebileceğini anlatır.

“*Dört kişidür yoldaşum vefâ-dârum râz-daşum, üçile hoşdur başum birine buşup geldüm*” (181/4)⁴Nefsin karşısında duran kişi, bu dünya nimetlerinden yoksun kalmış gibi görülse de ebedi aleme ilişkin bir kazanç içerisindedir. (Doğan 2013, 836). Yunus, elde edilen bu kazancı *kevser* göllerine dalmaya benzetir: “*Nefsine muhalif kişi turmaz akar gözi yaşı, bunda nefse uyan kişi talmaz kevser göllerine*” (345/5)⁵

İlk Çağ'da doğa felsefesi ortaya konmadan önce, evrendeki tikellerin çokluğu çoğunlukla ateş, hava, su ve toprak olmak üzere dört element yoluyla açıklanmaktaydı. Bu temel varsayım doğa felsefesine de girer ve evrende karşılaşılan tüm tikeller ya bu dört farklı elementin birbirine dönüşmesi ya da bunların çeşitli ölçülerde bir araya gelmesi yolu ile açıklanır. (Aktok 2021, 373) Bununla birlikte, daha sonralarda gelen doğa filozofları bu dört temel elementi esas almakla birlikte, mitolojinin daha da ötesine geçmiş ve daha sistematik bir yaklaşım geliştirerek doğa ile doğayı kavramaya çalışmışlardır (Guthrie 1999, 60).

Doğa Filozofları dört unsur öğretisini Thales'in ilk hareket ettirici olarak 'su'yu, sonrasında Herakleitos'un 'ateşi', Anaksimenes'in 'hava'yı ve son olarak Empedokles'in ise bu üç unsura 'toprağı' da

¹ Bkz., A.g.e. 179/2

² Bkz., A.g.e. 20/11

³ Bkz., A.g.e. 49/2, 49/3, 49/4, 49/5, 49/6, 49/7, 49/8, 49/9, 49/10, 49/11, 49/12, 49/13

⁴ Bkz., A.g.e. 181/5

⁵ Bkz., A.g.e. 403/3

eklemesiyle ortaya koymuşlardır. Empedokles tarafından son olarak kapsamı genişletilen dört unsur teorisi, Platon tarafından kabul görmüş ve Aristoteles'i de etkilemiştir (Abiha 2018, 3). Empedokles'e göre bu dört temel unsur, basit, değişmez, bölünemez, ezeli ve ebedidir. Dört unsuru bir arada tutan ve birleştiren sevgi, ayıran ise nefrettir. (Torun 2018, 4)

Günay ve Horata, insan vücudunun dört elementin; ateş, su, toprak ve havanın karışımından oluşmakta olduğunu ifade eder (Horata 1994). İnsanda bulunan bu dört unsur, madde âleminin temel unsurlarıdır. Dört unsurun özellikleri, savunulan faziletlerin esasını teşkil eder. İnsan ortaya çıkan vücudun korunmasıyla mükelleftir. Et, deri ve kemikten oluşan bedeni, insan için bir perde gibidir. İnsan, bu dört temel unsuru bünyesinde dengeli bir şekilde barındırarak sağaltımını sağlar. Birleştirenin, bedeninin, iyileşmesi de Allah'a ulaşmakla mümkündür. "*Sûret toprakdur diyeni gönlüm kabûl itmez anı, bu toprağın cevherini Hazret'e irgürdüm ahî*" (370/4)

İnsan, vücudun özünü bulmak için çabalamak ve emek vermek durumundadır. Bu dört unsur, maddi alemle ilgilidir, geçici olarak insan bedenini var etmek için bir araya gelmiştir ve sonrasında asıllarına döneceklerdir. Asıl olan öz, can, ruhtur. Can, asıl kaynağa ulaşmış ebedî olanın varlığında daim olmaya devam edecektir. Dört unsur, ruh ile hayat bulmuştur. Ruh ise vücutta Allah'ın sırrıdır. İnsan geçici olanı terk edip kalıcı olana sığınmalıdır (Aydoğan 2022, 47). Yunus, beyitinde şu şekilde ifade eder: "*Bu vücûdun ser-mâyesi od u su toprak u yıldür, her biri aslına gider gâfil olmak nendür senün*" (148/4)

Vücudun sırrı, mana ile bileşmektedir. Yunus Emre, insan vücudunun sırrını ifade ederken, mana alemine gider. Yunus, bunu dile getirirken, dış alemle; insan-ı kâmil vücudunu karşılaştırır; ona göre beden-varlık alemini anlatır ve bünyesinde gökleri, yerleri, denizleri, yaratıcıyı, dört kutsal kitabı, bir arada toplar: "*Ma'nî bahrine talduk vücûd sırrını bulduk, iki cihân ser-te-ser cümle vücûdda bulduk*" (133/1)

"*Bu çizginen gökleri tahte's-serâ yirleri, yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk*" (133/2)¹ Yunus Emre, beyitlerinde ontolojiden hareket etmiş; varlığın ezeli ve ebedi olduğunu belirtmiştir. Öncesi ve sonrası olmayan ve hep var olan varlıkta bir değişme ya da yerini başkasına bırakması söz konusu olmaz ancak bünyesinde tecelli söz konusu olur. Yunus Emre'ye göre, vücut hem maddi dünyanın hem de ruhani dünyanın temellerini bir arada bulandıran bir bütündür. Bedenin iyileşmesi ve sağlıklı kalması kendisini ve mana alemini tanımasıyla mümkündür.

Yunus Emre'nin günümüzde bilinen iki eseri vardır. Bunlar Divan ve Risaletü'n Nushiyye'dir. Divan 1307 yılına aittir ve içinde 138'i aruz, geri kalanı hece ölçüsü ile yazılmış 417 şiir mevcuttur (Dede 1990). Divan'da, başlıca Allah'a olan sevgi, dünya hayatının maddi ve geçici olması, ibadet etme, ölüm ve ölüme hazırlık ve ahiret hayatı gibi konular ele alınmış olup bu konular tasavvuf anlayışıyla anlatılmıştır. Bu eserde; tüm insanlığa hitap edilerek ele alınan konular, konuların işlenişi, kendine özgü üslubuyla, geniş halk kitleleri tarafından ele alınmıştır.

Yunus Emre'nin diğer eseri Risaletü'n Nushiyye yani Öğütler Kitabı'dır; o da 1307'ye tarihlendirilmektedir. Ahlak kitaplarının Anadolu'daki ilk örneklerinden olan eser 563 beyitten oluşmuştur. Risâletü'n-Nushiyye ruh nefis, kanaat, sabırlı olma, öfke, cimrilik, akıl gibi ana ahlak esaslarını işler. Ahlâkî konulardan bahsederken yalancılığın, şehvetin, büyüklenmenin, açgözlülüğün, kıskançlığın, bozgunculuğun, öğünmenin ve dedikodunun olumsuzlukları üzerinde durmuştur.

Yunus şiirlerinde, yalın bir dil kullanarak, tasavvufu açık-seçik, naif ve ılımlı bir anlatımla şiirleştirmiştir, şiirini sadece biçimsel olarak değil, ince söyleyişler, dokunuşlar ve hisleriyle donatmıştır. Yunus'un ifadelerinde anlam bütünlüğü mevcuttur, okuyucu ve dinleyicilerine umut veren, bu hayattan ve ölümden sonraki hayattan mutluluk bekleyen, Tanrı'nın öfkesine ve cezalarına değil, sevgisine ve derinliğine yönlendiren ve yaklaşma hissi veren, sevgi inanç ve umut bütünlüğü vardır.

Bu çalışmamızda Yunus Emre'nin her iki eserinde, şiirlerinden hareketle, Felsefi Sağaltımın İmkânını ararken ayrıntılara gireceğiz.

¹ Bkz., A.g.e. 133/3, 133/4 ve 133/8.

Ruhun ve Bedenin Sağaltımı

Yunus'a göre fenafillah (Tanrı'da yok oluş) mertebesine erişen, Allah'ın varlığı içerisinde yok olan beden, artık, kendine gelmiş ve iyileşmiştir. Vücut ölümlü olup; can için sadece bir konaklama alanıdır. Nefsi olan insanlar, gönüllerini suret nakışı, yani dünyaya ait arzular, ile doldurmuşlardır. Suretten öze doğru bir geçiş için de gönül kirini yıkamak gerekir. Bununla birlikte ölüm fanilikten kurtulmak; zindan hayatından çıkarak ebedi hayata geçmektir (Çelik 2010, 10).

"Âlem 'ilmin okıyan dört mezheb sırrın tuyan, aciz kaldı bu yolda bu 'ışka el uramaz" (110/3). Yunus Emre, çağının bilimlerini okumuş olup okuma-yazma bilmeyen bir insan değildir. Dört mezhebi bilen kişilerin bile aşkı anlamada yetersiz kalacağını anlatmaktadır. Bunun için insan dosta, gerçek aşka ulaşmak için aşağıdaki beytinde de ifade ettiği gibi canından, bildiklerinden ve maddi olan her şeyden uzaklaşmalıdır: "*Yûnus cânunu berk it bildüklerini terk it, fenâ olmayan sûret şâhına vâsıl olmaz*" (110/8)

Yunus'un anlayışında, akıl nefsin kalesi olarak yer alır, yani nefsin koruyucusudur. Gönül ise akıl ve beden arasında bir hazinedir. Aşk, gönlü ortaya çıkarandır. O zaman da vücut huzura erer halbuki akıl eğer ki gönlün emrine verilmezse akla ve vücuda öfke hâkim olur ki o zaman da insan hem ruhen hem de bedenen sağlığını yitirir (Tatçı 1990, 135). İnsan eğer ki can derdine düşmüş ise bu aleme ilişkin maddi bildiklerini ve yaşantısında olanları terk etmez ve dünyanın fani sunduklarını terk etmez ise yaratana ulaşamaz. Bu da Hakkı bulmak ve ona ulaşmak için sürekli çabalayan ya da çabaladığını düşünen kişinin hep yerinde saymasına neden olur.

"*Akar rahmet suyu çağlar gönül kirin yuyan gelsün*" (230/5). İnsanın gönlü, fazlalıklarından ve olumsuzluklarından temizlenme ve arınma ihtiyacıdır. Gönül maddi boyutta yapılacak ve içe nüfuz etmeyecek bir temizlik ile arnamayacaktır. Hakiki arınma, samimiyetle akıtılan gözyaşı ile olur.

"*İşbu vücûd bir kal'adur 'akıl içinde sultânı, işbu gönül bir hazînedür 'ışk tutmuş bekler anı*" (412/1)¹. İnsanın bedeni yavaş yavaş büyümektedir. Ruh ve can bedene paralel olarak büyür, dolayısıyla gelişimi uzun bir zaman dilimini almaktadır. İnsan bu macera esnasında kendini aşan Tanrı'nın varlığını fark eder ve bütün ruhu ile onu arar. Yunus'un bu görüş tarzı sürekli bir değişme ve olgunlaşma esasına dayanır. Beden (suret, madde, kâinat) içinde cana doğru uzanır.

Tasavvuf yolu da bu şekildedir. Kişinin yaklaşımı, benimsemesi, kabiliyeti ve kültürüne göre süre değişse bile bir anda olmadığı bilinmektedir. Bu yola girenlere ilk aşamada, beden ve nefis terbiyesi adına, öğretilen ilkeler şunlardır: Az ye, az uyu, az konuş. Devamında, bu ilkelere iki başlık daha ilave edilir: Zikir ve tefekkür; söz söyleme, anma ve düşünme (Kara 2012, 275). Aşk, Tanrı'ya olan derin özleyişin ifadesidir. Varoluşçular gibi, örneğin Kierkegaard, ²Yunus'a göre de kendi kendisini aşma (Transcendence) insan varlığının en önemli özelliğidir. Zaman, bedenin olmasından önce de var olan canın, bedeni aşmasına tanıklık edecektir: "*Çok söz hayvân yüküdür az söz erün görkidür, bilene bir söz yiter canda gevher varışa*" (300/9)³

Yunus, canla kuş, gövde ile kafes arasında bir ilişki kurmuş ve canı beden kafesinde tutsak bir kuşa benzetmiştir. Aynı zamanda insan ömrünün kısıllığı vurgulanmış ve gönül genişliğinin insanı ve bedeni rahatlattığını belirtmiştir. "*Benüm cânum bir kuş durur gevdem anun kafesidür, dostdan haber gelicegiz bir gün uçar kuşum benüm*" (204/4)⁴

Yunus, vahdet-i vücudu yaşayan bir filozoftur. Allah, tüm alemleri kaplamaktadır. İnsan da dahil, görünen her şey onun yansımasıdır (Tatçı 2015, 75). İnsan, Allah'ın birliği içinde yok olmakta ve Allah'la bütünleşmektedir. Yunus Emre, onun haricinde hiçbir mutlaklığın olmadığını bildirir ve bu konuda şüpheden uzak durur. Tüm varlık alemleri, onun yansıması ile doludur.

¹ Bkz., A.g.e. 412/2 ve 372/10

² Kierkegaard'a göre, varoluşçuluk, bizzat somut olan insanın yaşamıdır. Kierkegaard, varoluş düşüncesinde insana odaklanarak, insanın kendi özünü, özgür seçimleri ile ortaya koyduğunu ileri sürer. İnsan kendini gerçek anlamda Tanrı'ya yönelerek inanç vasıtasıyla gerçekleştirebilir. Daha ayrıntılı bilgi için Vedat Çelebi, Jean Paul Sartre ve Soren Kierkegaard'ın Varoluşçuluk Felsefelerinin Karşılaştırılması, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 23, Sayı 2 Elâzığ 2013 ss. 247-262

³ Bkz., A.g.e. 117/2, 117/3, 117/4.

⁴ Bkz., A.g.e. 388/2.

Yunus Emre'nin vahdet-i vücut algısı, yaratıcıdan başka bir varlık ve hakikat olmadığı algısıdır. O, çoklukta bir olanı, bir olanda çok olanı görür. Var olan, sadece yaratıcının tecellisidir. Aşkını arayan insanda ayırım, ikilik ve zıtlık düşüncesi yoktur, maddi aleme ait olan ihtiras, rütbe, konum, kıskanma, kindarlık ve nefret etme gibi nefsanî duygulardan uzak kalmalı, hayali olandan daimî olana, hakikate, doğru yol almalıdır.

Yunus, felsefesinde, Tanrı aşkını, vahdet-i vücut felsefesi ile harmanlamıştır. Yunus, varlığın birliğini savunmaktadır. Tanrı, tüm yaratılmışların öncesidir, kadimdir ve sonsuzdur, her şey onun "ol" demesinden sonra olmuştur. Evrende hiçbir şey Tanrı'ya eş değildir. Sadece, insan ezelden beridir, Tanrı ile birlikte. O yücelik ve sonsuzluğu Tanrı'dan almıştır. Tanrı'nın özünden bir nefestir (Filiz 2021, 72-73).

Yunus Emre Şiirlerinde Birlik Fikri ile Felsefi Sağaltım

"*Yûnus Emre yok oldu küllî varı yok oldu, andan artuk nesne yok kalman gümân içinde*" (339/8). "Bir" ve "birlik" içinde olmak düşüncesini her zaman sunmaya çalışan Yunus, sosyal hayattaki birlik fikrini şiirlerine yansıtır. Bu yetmiş iki milletin birlik olmasıdır. Dolayısıyla, tüm insanlığa bir gözle bakılmasını yüksek sesle öğütler. Bu histen ve sağaltımdan uzak kalanları hoş karşılamaz. Bu manada, birey ve toplum birlikteliğinin sağlanabilmesi gerekir. Toplumu bağımsız bir kişilik ve vücut olarak ele aldığımızda, bireyleri, o kişiliğin birer hücreleri gibidir. İnsanın içinde bulunduğu bu bütünün bir parçası olarak hissetmesi ve kendisinin sağaltımını sağlamasıyla toplumun sağalacağını hissetmesi, toplumun birliğini ve toplumsal barışı getirecektir: "*Yitmiş iki millete birligile bakmayan Şer'ile evliyâsa hakikatde âsîdür.*"(29/4)¹

Yunus, yalın, sade bir dille yazdığı dizelerinde insanın gönlüne ve ruhuna hitap eder. Bu dizelerde engin ve derin fikirler, bir ermişin yaşadığı ruhî haller ve makamlar anlatılmaktadır. Ancak bütün bunlarda samimilik, açıklık, içsel ve sezgiye dayalı bir duyuş vardır (Bilgin 2013, 19). O anlaşılması güç metafizik meseleleri bile halkın kolayca anlayabileceği bir sözcük hareketi ile dile getirmeyi başarmıştır. Bütün meseleleri dillendirirken gerçek bir söz ustası olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu onun aynı zamanda kendisinin zekice bakış açısını gözler önüne sermektedir. Dil onda sadece aklın değil gönlün de bir tercümanıdır. O sadece dilde değil, zevkte ve sanatta da millîdir, halktan biridir, sade ve şefkat doludur.

Yunus Emre Şiirlerinde Kaygı Duymanın Yersizliği ile Felsefi Sağaltım

İnsan hem dünya hayatı hem de metafizik hayata ilişkin korku ve kaygılar içinde gidip gelir. Sonsuz yaşamın nasıl şekilleneceği ve bize ne göstereceğine ilişkin, belirsizlik de korku ve kaygı durumunu tetikler. İnsan, eğer farklı bir tutum geliştiremezse yaşadığı olasılıklar evreni, korkuların ve kaygıların yuvası olur. Bununla birlikte, dünyadaki gerçeklik alanından, üst benliğe doğru giderken metafizik ile olan bağlarını bulma sürecine dahil olur. Bu süreç, gördüğü değil; ama görmediği bir varlığa karşı olan sevgi ve ait olma süreci olup kişiyi bağışlayan, hoş gören, fedakârlık yapan, maddi düşkünlükten uzak duran erdemli bir kişi olma özelliğini kazandığı ve ruhen kaygıların da azaldığı süreçtir: "*Dünyâlığum yokdur dime bu gussayı öküş yime, ma'şûkı ger sevdünise gider gönüldeki gamı*" (402/2)

Yunus'a göre, dünya rızkının yetmeyeceği gibi nedenle kaygı duymak yersizdir. Cümle rızıklar, o rızkı ve nimetleri veren Tanrı'dandır. "*Dün ü gün kaygular yirsin n'ideyin yohsulın dirsın, ol cömerddür rızkun virür kaygu yimek nendür senün*" (148/5)

Metafizik bakış ile kişi umuda ulaşır; zira, sonsuzluk kavramı kişiyi umutsuzluktan ve karamsarlıktan çıkarır ve kişi, kaygı ve korkuyu ebedi ölümsüzlük ögesi ile yener. Ölüncü, insan Yaratıcıya ulaşır ki, bu da ebedi varlığa ulaşmak demektir. "*Ko ölmek endîşesin 'âşık ölmez bâkîdür, ölmek senün nen ola çün cânun İlâhîdür*" (33/1)²

¹ Bkz., A.g.e. 131/5.

² Bkz., A.g.e. 158/1 ve 158/2.

İnsanın, yaşamın geçici olduğunu bilmesi ve ölümden sonraki sonsuz sürecin farkında olması ruhunu rahatlatacaktır: *“Hakkı bilmek gerek Hak haberin almak gerek, bundayiken ölmek gerek varup anda ölmez ola”* (327/7)

İnsanın öldükten sonra mutlu olabilmesi için, bu dünyada erdemli olması gerekir. Erdemli insan, hikmeti seven kişidir ve bu sayede doğruyu ve Hakkı bulur. Yunus Emre, beytinde, şu şekilde ifade eder: *“Ol dost bana benden yakın hikmet bilen bulur Hakk’ın, okuyup hikmet ‘ilmini Lokmân olayın bir zamân”* (253/8)

Yunus, dizelerinde, Anadolu insanının gelgitler yaşadığı bu buhranlı döneminde, en çok ihtiyaç duyduğu kanaat, sabır, teslimiyet, tevekkül gibi konulara ağırlıklı yer verir; dünyaya olan tutkunun gemlenmesini öğütler ve nefsin isteklerine uymamak gerektiğinden bahseder. Topluma, Allah’ın buyruklarına tamamen uyma, ona tam bir teslimiyetle bağlanma, onun rızasını kazanmaları yönünde telkinde bulunur. O, anlaşmazlıkları ve kavgaları tamamen ortadan kaldırmayı ve kötülükleri aşk ateşiyle temizlemeyi amaçlar; böylelikle, insanın hem kendisi hem de çevresi için ruhen sağaltılmasını salık verir: *“Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalum, sevelüm sevelilüm dünyâ kimseye kalmaz”* (103/5)¹

İnsanın insanlıkla eğitimi, insana insanın bir şeyler katması hem geçmişin hem de günümüz eğitiminin vazgeçilmez unsurudur. Kişiler arası ilişkilerin çözümlenmesi önemlidir ve toplumun sağaltımı için ertelenmemelidir. Burada bu çözümlenmeyi, felsefi sağaltım üstlenmektedir. Sağaltım ile erdemli bir hayatın ilke ve pratikleri ortaya konulmaktadır. İnsanın insanla eğitiminde, Herakleitos’un dediği gibi, gerçekliği bilmek, gerçekliğe yüklenen anlamı kavrayabilmek ve dolayısıyla kendini bilmek vazgeçilmezdir. Sokrates’in insanı araştırdığı evrende, içsel bir araştırma sürecine giren ve kendini bilen insan hem kendini hem de başkalarını eğitmeye hazır duruma gelmiş bir birey olacaktır (Filiz 2018, 27).

İnsan ruhuna iyi alışkanlıklar yerleştiğinde düşünce ve davranışlar iyi olacaktır; bununla birlikte, tam tersi durumda, ruh kötü alışkanlıklarla donatıldığında düşünce ve davranışlar da kötü olacaktır. İnsanın yaşam sağaltımının ve huzurunun artmasında, sükûnet içinde çoğalmasında, erdemli hayat sürmenin ve toplumsal değerleri yaşantıya dahil etmenin önemi yadsınamaz bir durumdur. İçinde yaşanan sosyal çevrede ve dünyada, sosyal problemler gün geçtikçe artmaktadır. Bu da bizi değerlerimizi tanımaya, anlamaya ve daha da onlara daha sıkı bağlı olmaya itmektedir (Hökelekli 2013, 60). İnsan, içinde olduğu toplumla bir bütündür. Bu bütünlükte, onu topluma bağlayan, görünmeyen ama o toplumda yüzlerce, binlerce yıldır hissedilen bağlar vardır. Bu bağlar insanı kuşatır ve benliğini hissetmesine yardımcı olur. Bağlarını tanımaya ve tanıdıkça sağalmaya ihtiyaç duyar.

Maddi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumsallaşma sürecini tamamlayan insan, varlığı ile zaman geçtikçe kişilik sahibi olur, kendi olur, kendini fark etmenin hazzını yaşar, en son aşamada kendini gerçekleştirebilme sürecine katılır. İnsanı biyolojik varlığının ötesine götüren kendisinin hissettiği manevi ihtiyaçlardır. Yunus Emre *“Beni sorman bana bende degülem / Sûretüm boş gezer tondan içerü”* (290/3) dizeleri ile insanın sadece ete kemiğe bürünen yapısından ibaret olmadığını; ruhunun derinliklerinde bir kimlik taşıdığını ifade etmiştir. Yunus yaşadığı dönemde, kendi taşıdığı toplumsal değerlerle, tüm topluma hitap etmesini bilmiştir. Buradaki taşıdığı gaye, topluma bir ders vermekle birlikte, toplumun huzurunun devamını sağlamak, ruhen bir dinginlik oluşturmak olsa gerektir.

Yunus’un şiirlerinde alçak gönüllü olmaya ilişkin öğeler ve mesajlar çok yaygın olarak görülür. Kendisi sadece alçakgönüllü olmakla kalmamış; alçak gönüllü olmayı topluma anlatmayı da amaç edinmiştir. Burada Yunus, Allah’tan miskin olmayı ister ki burada miskinlik, Allah karşısında, Allah’ın büyüklüğü karşısında aczi anlatmaktadır: *“Yûnus imdi miskîn olgıl hem miskînlere kul olgıl, zîra miskîn olanları arzûlayan Çalap durur”* (47/7)

Yunus, alçakgönüllülüğü, toprak ve toprağa yakın olmakla bir tutmaktadır. Bu yakınlık, Yunus’a rahmet ve bereket getirecektir. İnsanlar alçak gönüllü oldukça daha da huzura ulaşacaklardır: *“Ben ayumu yirde gördüm ne isterem gök yüzünde, benüm yüzüm yirde gerek bana rahmet yirden yağar”* (77/5)

¹ Bkz., A.g.e. 333/2.

Bunun için, tüm insanlardan da kendisini alçakta görmek daha uygun olacaktır. “*Yitmiş iki milletün hem ma’sûkı ol durur, aşığı ma’sûkından ayırmaklık fâl degül*” (73/3).¹ İnsanın topraktan yaratılmış olması ve yine toprağa dönecek olması, Yunus’a göre insanın özünü bilmesi ile benzeşir. İnsan, özünün temeli olan toprakla birlikte kendisine bahşedilen sabırlı olma, iyi huylu olma, tevekkül etme ve cömertlik yapma erdemlerini kazanır. Kişi kendini toprakla bütünleştirerek, iyi huylarla bezenmiş olur.

Yunus Emre Şiirlerinde Tevazu ile Felsefi Sağaltım

Yunus Emre, kendisinin kibirle olan mücadelesini tevazuda ortaya koymaktadır. Tevazunun, kibir karşısında ne kadar güçlü olduğunu ve kibirin tevazuyla savaşmaya cüret edemediğini anlatır. Her ne kadar bir kişinin övülmesi hem toplumda hem de dini açıdan, güzel ve takdir edilen bir durum olarak kabul görmese de Yunus, dizelerinde, mütevaziliğin insana iyi geldiğini, her derde deva olduğunu ve mütevaziliğini koruyan kişinin de haklı olarak övgüyü ve ödülü hak ettiğini belirtmektedir. Kişinin toplumsal ilişkilerinde önemli bir yer tutan tevazuyu, “insanın nefsinin Hakk’ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, halka karşı şefkatli olması, kibirden ve gururdan uzak durması” (Albayrak 2014, 32), olarak değerlendirmiştir. Alçak gönüllülük, kişiliğinin ne olduğunu bilerek ve ona göre hareket ederek yaşamak değil, ne olmadığını hissederek yaşamaktır. Alçak gönüllülük, orta ve karar yolu seçerek, başkaları önünde kendi benliğini yok sayması ve bunu da başkalarının hoşuna gitmek için değil; kendi değerlerini hissederek başkalarının karşısında var olan eksikliğini görmek için yapmasıdır.

Ona göre alçak gönüllü kimse bütün insanları kendisiyle bir görmekte ve onlar ile kendisini eşit derecede hissetmektedir. Tabii ki, Yunus’a göre insanlar aynı ve bir olan yaratıcının eseridir ve bir ailenin evlatları gibidir. Alçak gönüllülük erdemi kibir ve gururu barındırmaz, aksine tahammül etme ve sabırlı olmayı sağlar. (Hökelekli 2013, 281).

Benzer şekilde, Aristoteles *Nikomakhos’a Etik* kitabında erdemli davranışın, kibir ile sefillik gibi iki aşırı uç arasında, orta yol olduğunu belirtir; kibir her ne durumda olursa olsun uçta yer alır. Sefillik de öyledir. (Aristoteles 2007, 80) Aristoteles şöyle ifade etmiştir; “*Nitekim pısrık iyi şeylere lâıyk olduğu halde, kendini lâıyk olduğu şeyden yoksun bırakır ve kendini iyi şeylere lâıyk görmemekle ve kendini tanımamakla kötü bir özelliği varmış gibi geliyor. (...) Böyle kişiler aptal değil, daha çok çekingen görünüyorlar. (...) Oysa kendini beğenmiş kişiler aptaldır ve kendilerini tanımazlar, bu da açıkça görünür, lâıyk olmadıkları halde onurlu işlere girerler, sonunda da ayıplanırlar.*”² Aristoteles’in öncüsü Sokrates, “*bildiğim bir şey var, o da hiçbir şey bilmediğimdir*” sözleriyle de tevazunun ne denli sağaltıcı felsefi bir erdem olduğunu göstermektedir.

Yunus Emre; “*Miskînlikden buldılar kimde erlik varışa, nerdübândan yitdiler yüksekden bakarışa*” (299/1)³ demek suretiyle alçak gönüllü olan kişinin her şeye hakim olacağını, alçakgönüllü olmanın bir cevher olduğunu belirtir. Alçakgönüllü olan kişi, karşılaşabileceği tüm olumsuzluklara karşın, tevazu erdemiyle sağlamıştır.

Yunus Emre Şiirlerinde Cömertlik ile Felsefi Sağaltım

Cömertlik, Yunus Emre’de, cimriliğin en büyük düşmanı olarak geçer ve onun olduğu yerde eli sıkı olanın asla barınamayacağını vurgular. Dünya malı ile daha çok bir arada olmak isteyen ve bunu hayatına amaç olarak katan kişi zamanla bütün güzellikleri kaybederek bu duygunun esaretine girer. Dünya malını elde tutmaya tamah eden ve bu durumundan cömertlik sayesinde sıyrılan kişi hem huzura erer, hem de pişmanlıktan kurtulur. Cömertliğe, elinde avucunda olanı dağıtarak yönlenen kişi, terk ettikleri sayesinde, huzura kavuşur. Günay ve Horata şiirlerinde şu şekilde aktarırlar: “*Şu kişi kim bugün dünyası terkdür, yakın bilgil anun imanı berkdür/ Akıl aydur gele bir gözlerün aç, sahâvet kandayışa ol yana kaç/ Elün ala sahâvet gide bile, göresin Hak yolın hoş tertib ile*” (Günay 1993, 613)

Yunus Emre Şiirlerinde Doğruluk Fikri ile Felsefi Sağaltım

Yunus’a göre doğru olmak, öncelikle, “ikilik” içerisine gitmeden Hakk’ı “bir” bilmekten geçer. Yunus, doğruluğu Allah’ın birliği esasında ele almaktadır. Allah’ın varlığını ve birliğini kavrayamamak,

¹ Bkz., A.g.e. 148/4.

² Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, (Çev. Saffet Babür), Ankara: Bilgesu Yayınevi, 2007, s. 81,1125a10-30

³ Bkz., A.g.e. 299/2, 299/3 ve 299/4

özüne uygun hareket sergilemediği için yönünü doğru saptayamamış, yanlış yola sapmış olmaktadır: “*İy Yunus Hakk’ı bilen söylemez hergiz yalan, ikilik ile gelen togrı yol bulmuş degül*” (167/5)¹

İnsanın aklını karıştıran ve doğru karar almasını engelleyen en başta, Yunus’a göre, kibir ve kin gelir. O, her ikisinin de insanı doğru yoldan alıkoyduğu ve sapkınlığa ittiği düşüncesindedir. Kibir ve kin doğruluktan ziyade, eğrilik ve sapkınlık içinde olmanın belirtisidir. Her kim eğri olmaktan vazgeçip doğru yola gelmeyi ve erdemli olmayı seçer ve nasiplenmek isterse kibir ve kinden uzak olmalıdır. Yunus Emre, “*Egriligün koyasın togrı yola gelesin, kibr ü kîni çıkargıl erden nasîb alasın*” (250/1), diyerek doğruluğun önemini dile getirir.

Akıl, gıybete karşı doğruluğu önermektedir. Doğruluk olunca, olumsuz her türlü yanlışlık ortadan kalkar. Alacağı en büyük hediye de Allah sevgisidir: “*Âbdestümüz namâzumuz doğrulukdur tâ’atümüz, ışkıla bagladuk kâmet sâfumuzı kim ayıra*” (307/4). Yunus, doğru olmanın Hz. Peygamberin şefaati için bir vesile olduğunu dizelerine yansıtır. Hz. Peygamber, nefsinin doğru yoldan ayırmamış, nefsinin doğru yola getirmiş ve bu yola getirmeye kendini adanmış kimselere ahirette şefaathane olacaktır. “*Nefsin müsülmân iden Hak yola togru giden, yarın ana olısar Muhammed şefâ’ati*” (380/6). Yunus Emre’ye göre, doğru olup, buna inanan ve bunu bekleyen kişiler hayatlarını düzene alacaklar ve ruhen huzurlu olacaklardır.

Yunus, insanın içinin ve dışının bir olması gerektiğini vurgulamaktadır. Mevlâna Celaleddin Rumi’nin belirttiği gibi, insan ya olduğu gibi görünmek ya görüldüğü gibi olmak zorundadır. Yoksa içi ve dışı arasındaki tezatlık kendisini yer bitirir. Yunus, doğruluğa götüren yolun kişinin amelleri olduğunu belirtir. Ameller, sadece hareket ve davranışlarla dışarıdan görünenler değil, gönülde de yer etmiş olanlardır. Fiili, gönlünden gelerek yapmadığı hâlde yapmış görünmek, yaptığı zaman huzur hissetmediği halde huzurluymuş hissi vermek, bu kişinin, diğer insanlardan önce, kendini kandırmasına yol açar. Kendisine karşı dürüstlüğü sergilemeyen ve bunun da farkında olamayan kimse, başkasına karşı da iyi bir insan olamayacaktır.

Yunus Emre Şiirlerinde Gıybetten Uzaklaşmakla Felsefi Sağaltım

Yunus gıybeti, kişinin ağızındaki bir pislığe benzetir. Gıybet yapan, kesinlikle rahmete erişemeyecektir. Gıybeti alışkanlık edinmiş olan insan gıybeti bırakmalı ve kendini, gıybitsiz hayata alıştırmalıdır. “*İy dostını düşmân dutan gaybet yalan söz söyleme, bunda gammâzlık eyleyen anda yiri tar olısar*” (63/2). Bu manevi zenginlik, sadece bu dünya için değil; aynı zamanda ahiret içindir.

Yunus der ki: “Arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim”: “*Egriler egri ile togrular togru ile / Yalan yalanı sever gammâzlar gammâz ile*”(335/14); dizelerinde de bahsedildiği gibi, kişi, insanların nazarında, yanındakilerle beraber değerlendirilmektedir. İnsan, kendisi ile bir olanın, sevdiğinin, değer verdiğinin ahlakıyla ahlaklanmaktadır. Doğru kimseler, doğru kimseler ile yola gitmeli ve doğru yol üzere olmalıdırlar. O zaman, aşağıdaki beytindeki gibi, sinerji ile birlikte bir iç huzuru bulmak mümkündür: “*Egriler egri ile togrular togru ile, yalan yalanı sever gammâzlar gammâz ile*” (335/14)

Yunus Emre Şiirlerinde Sevgi ve Gönül Yapmak ile Felsefi Sağaltım

Yunus’a göre; insan, insanı sevmelidir. İnsanın iç mutluluğu ve toplumun yaşadığı mutluluk ancak böyle sağlanır. İnsan kalbi kırmak, ibadetin bile faydalarını gölgeler. İnsanlar arasında kardeşlik duygularını geliştirmek hem Allah’ın emri hem de insana huzur veren ve ruhen rahatlatan bir süreçtir. “*Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalum, sevelüm sevelilüm dünyâ kimseye kalmaz*” (103/5)². Onun Müslüman bir Türk hümanisti olması, kendi milletinin sınırlarının ötesine geçmiş, evrensel bir tutum içerisinde olan filozof olduğunu göstermektedir (Timurtaş 1972, 33). Beyti de bunu ifade eder: “*Yitmiş iki millete birligile bakmayan, şer’ile evliyâsa hakikatde âsîdür*” (29/4)

Ona göre, Hakkı gerçekten seven cümle alem kardeştir. Kavga ve çekişmelerden insan uzak olmalıdır ve Allah aşkına sığınmalıdır. Bu, insanları gücendirmenin en büyük günah olmasından dolayı, ebedi saadetin de anahtarıdır. Allah insan kalbinde tecelli etmektedir. Yunus’a göre insan kazanmalı, yeri geldiğinde davet edilene icabet etmeli ve davet etmekten de geri kalınmamalıdır. Böylece kişi gönül

¹ Bkz., A.g.e. 304/2.

² Bkz., A.g.e. 380/4.

kırmayacak, gönül alacaktır. “Gönül Çalab’un tahtı gönüle Çalap bahdı, iki cihân bed-bahtı kim gönül yıkarısa” (299/5). Gönül kıranları ise huzursuzluk ve yaptıklarının yararsız olacağı bir boşluk beklemektedir.¹

Yunus’ta “Yaratılanı hoş gör, yaratandan ötürü” düsturu vardır. “Tehî görmem kimseyi hiç kimesne boş degül, eksükligile nazar erenlere hoş degül” (167/1). Ondaki hoşgörü, sevgi, saygı ve barışta temellenir. Yunus’un fikrine göre; Tanrı, kendini, en çok insanda gösterir. Çünkü insan, evrenin en değerli varlığıdır. Bütün insanlar değerli olmada ortaktır ve aynı değeri taşırlar. Dolayısıyla, Yunus, yaratılmış olan hiçbir varlığı faydasız ve gereksiz görmez. İnsanlara bu haliyle bakmak; insanın içindeki farklılaştırma, ayırıştırma ya da ötekileştirme duygularını söküp atacaktır; bu da insanı, yüksek bir ruh sağaltımına kavuşturacaktır (Fuat 1995, 86).

Yunus Emre Şiirlerinde Hoşgörü İle Felsefi Sağaltım

Yunus’un nazarında herkes aynıdır ve aynı muameleyi hak eder. Fakir ya da zengin, kadın ya da erkek; herkese aynı gözle bakılmalıdır. Kimsesizlere sahip çıkmak, yalnız olanların yanında yer alarak varlığını hissettirmek, herkese aynı adalet anlayışıyla yaklaşmak ve adalette dost ve düşman farkı gözetmemek, sağlam temellere yerleşmiş bir hoşgörü ortamı oluşturmaktadır. “Kamusın bir gör kemterin er gör, alçak görmegil palâs giyeni” (353/3)² Aksi durumda, insanın hem sosyal hem de ruhsal varlığını devam ettirmesi pek de mümkün değildir. Değersiz olana ve değersiz görülene değer vermek, fakir olanı hakir görmemek insanı sağaltan bir erdemdir.

Yunus Emre Şiirlerinde Dünya Faniliğin Anlaşılması ile Felsefi Sağaltım

Yunus, “İşi kolay tutalım” der. İnsanların yollarını açmayı, sevmeyi sevmeyi, bu dünyanın fani olduğu, kimsenin ve hiçbir şeyin kalıcı olmadığı bilinciyle hareket etmeyi önerir. “Gelün taşuk idelüm işi kolay tutalum, sevelüm sevililüm dünyâ kimseye kalmaz” (103/5) Bu şekilde davranmak, insanlar arası iletişimi ve huzuru arttıracaktır.

Yunus, dünyaya ait, günlük, fani hayata ait kaygılardan vazgeçmeyi tavsiye eder. Bu dünyaya bağlanan insan birlikten, dostluktan ve insan sevgisinden uzak kalır, gönlü pas tutar. Bu bir kayıp demektir. Bu da onu donuk ve mat, maddi kaygılarla her zaman yüz yüze yaşayan bir insana döndürür (Öztelli 1997, 59). İnsana düşen bu geçici sürenin farkında olması ve ebedi olacak bir hayata hazırlanmaktır: “Bu dünyâyâ kalmayalum, fânîdür aldanmayalum, bir iken ayrılmayalum, gel dosta gidelüm gönül” (160/5). Bu da ancak, bize sunulanları doğru değerlendirmek ve samimiyet ölçüsü içerisinde davranışlar sergilemekle mümkün olacaktır.

Yunus Emre Şiirlerinde Sabır ile Felsefi Sağaltım

Yunus Emre, Hz. Yusuf’un hikâyesini, “en güzel kıssa”³ olarak adlandırır ve insandaki sabrı bu kıssa üzerinden, örnekleyerek aktarır. Dipsiz kuyuda, üstelik kardeşleri tarafından bırakıldığı kuyudan, bir sultan olarak uzunca sabrederek çıkan Hz. Yusuf, sabrın verdiği ödülü almıştır. “Sabrın sonu selamettir” sözünden hareketle sabrın ödüllendirildiğini görmek gerekir. “Eyyûb’layın sabr eyle Ya’kûb’layın çok ağla, Yûsuf-sıfat sen dahı Ken’ân’a irişince” (309/4)⁴

Yunus’a göre sabretmek, sadece başa gelenlere katlanmak değildir. Sabır, göğüs germek, mücadele etmek ve azmetmektir. En olumsuzun içinde dahi, bir olumluluk, bir güzellik, bir çıkış yolu aramaktır, fedakârlık göstermektir: “Her dem talalum bahre, aldanmayalum dehre, sabreyleyelüm kahra, Allah görelüm n’eyler” (71/9) Sonuç da can sıkıntısıyla yanan zihnin ve kalbin iyileşmesi ve huzura ermesidir.

Yunus Emre Şiirlerinde Müzik ile Felsefi Sağaltım

Yunus’un şiirinde müzikle felsefi sağaltımın nasıl yapılabildiğine ve bunun neticesinde insanda iyileşme halinin nasıl ortaya çıktığına şiirinden hareketle örnekler vererek devam edelim.

¹ Bkz., A.g.e, 166/1.

² Bkz., A.g.e. 353/4 ve 353/5.

³ Yunus Suresi 12/20

⁴ Bkz., A.g.e., 309/5.

Sanat, insanoğlunun hayatında iletişimin kişisel, toplumsal ve kültürel bağlamdaki en önemli kanallarından biridir. Öyle ki insanoğlu, sanatı, yaşadığı her çağda, bir ifade biçimi olarak kullanmıştır. Benli, Platon'un; "yeryüzündeki her ruh aslında müzikal armoniyle yazılmış bir bestedir. İçimizdeki armoni sayesinde sesin armonik bileşenlerini algılayabiliyoruz ve onların tadını çıkartabiliyoruz, çünkü onlarla benzer bir yapıya sahip olduğumuzu biliyoruz" (Benli 2017, 157).ifadesini aktarmaktadır. Müzik ruhu doğrudan etkilemekte ve onda yankı bulmaktadır. Müzik içimizden bir parça olarak, hayatımızın iyi ve kötü anında, doğumda ninni, ölümden ağıt olarak; hayatımızın her anında yer etmektedir ve sanatsal iletişimimizi sağlamaktadır. İnsan, sözle anlatamadığını ya da aktaramadığını, müzik ile anlatır. Müzik sayesinde kapalı iletişim kanalları açılır ve gönülden gönüle, akıldan akıla gerekli köprüler kurulur.

Yunus Emre'nin şiirlerinin, çevresel faktörlerden doğuşu ve insanlarda bıraktığı etki müzik kapsamında değerlendirilmelidir. İçindeki hissin dışarıya aktarılması, dışarıdaki sözün de gönle sanatsal bir boyutla aktarılmasıdır. Yahya Kemal'e göre şiir bir "dil musikisi" olarak tanımlanır ve içinde bir ritim ve beste barındırır. Şiir, kâğıdın sınırlayan ve hapseden kalıbından kurtularak; ahenk sayesinde dil musikisi haline dönüşür. Şiirin sahip olduğu bu ahenk, musikiye ve müzikaliteye sahip oluşuna aittir, bu da şiiri düz yazıdan ayırmaktadır (Orçan 2022, 74). Şiir ve müzik, insanın varlığıyla anlam bulan mekânlarda şekillenmekte ve diğer sanatlara nazaran daha evrensel bir karakter taşımaktadır. Dilin gündelik kullanımıyla birlikte özel bir ifade biçimi olan şiir, insanın ilahi olanla iletişim ve etkileşim vasıtası olmaktadır.

Müziğin insanın sağaltımında kullanılması; hastalıkların tedavisinde söylenen şarkılar, çalınan müzik ve ritim ile kötü ruhları etkileyerek ruhtan uzaklaşmasını sağlamak tarih boyunca uygulanmıştır. Bu işi yürüten usta ve çıraklar, sihirbazlar vardı. Burada asıl amaç insanın içindeki güce ulaşarak; hastanın iyileşmesini sağlamak idi. Tarihsel süreç içerisinde, müzikle tedavi farklı şekil ve uygulamalar¹ ile kendini göstermiştir (Güvenç 1985). Güvenç, müziğin sağaltım etkisi konusunda; mûsikî âşğın aşkını, fasığın fiskını arttırdığını, müzikle terapinin stres hormonlarını azalttığını, her makamın değişik bir etkisi olduğunu, müziğin ağırlı hastalarda kullanılabileceğini belirtmektedir (Güvenç 2022). Müzikle yapılan felsefi sağaltım, sağlıklı insanların hayat kalitesini artırmaya, iyilik hali hissinin artırılıp, stresi kontrolüyle ağrıların azaltılması, hislerin ifadesi, hafızanın güçlendirilmesi ve fiziksel rehabilitasyonun kolaylaştırılmasını sağlar.

Yunus, şiirlerini yaşadığı döneme ait olan buhranlı ruhuyla yazmıştır. Yazmıştır demek belki de yanlış olacağından, Yunus eline kalemi, kâğıdı alıp yazmamıştır. Muhtemelen eserlerini içinden gelen bir coşku ve ruh hali ile 'çat'mıştır, söylemiştir. "*İy kopuzıla çeşte aslun nedür ne işde, sana su'âl soraram eydivir bana üşde*" (301/1)². Türk kültüründe kopuzun müzik içerisinde kullanılan bir çalgı olduğunun bilinmesi, Yunus'un şiirlerini müzik eşliğinde, müziğin olduğu ortamda söylediğini göstermektedir. Yunus Emre'nin bazı şiirlerini bir müzik âletinin eşliğinde söyleyip çaldığı sanılmaktadır. Başgöz'e göre Yunus Emre, şiiri ile toplumla iletişim kurarken, kopuzu ile de söyleşmekte ve dertleşmektedir. Hatta ona sorular sormaktadır (Başgöz 1999, 119). İnsan nasıl ki birisiyle dertlerini paylaşırken rahatlıyor, hafifliyor ve sağalıyorsa, kopuz ile olan dertleşme de, Yunus felsefesinde sağaltım etmektedir.

"*Yunus bu sözleri çatar sanki balı yağa katar, ikilik ile gezen doğru yol bulmuş değil*" (167/5)³. Yunus, insanlara, onların konuştuğu dille nasıl çağrı yapılacağını ve ne şekilde mesajlar gönderileceğini bilmiş ve 'halkın şairi' olmuştur. Anadolu'da kullanılan Türkçenin şiir diline dönüşmesini sağlamıştır. Mecazlar ve sembolik ifadelerle doldurulmuş bir dil kullanmak suretiyle, sözcüklerin ilk anlamlarıyla yetinmemiş, onlara kapsayıcı ve karşılanan kavramlar yükleyerek anlam sınırlarını genişletmiştir. Bu nedenle onun şiirinde, sadelik ve derin bir anlam saklıdır (Esin 2018, 353).

Yunus Emre'nin eserleri Türk tasavvuf müziğinde bazen ilâhi formunda, zaman zaman da bir pop şarkısı, bir deyiş ya da nefes, çoğu zaman çok sesli bir koro eseri olarak, karşımıza çıkmaktadır. Birbirinden çok farklı olabilecek insanları, Yunus Emre şiirlerinde birleştiren özellik, insan sevgisi ve

¹ Bkz., Rahmi Oruç Güvenç, Müziğin Tedavi Gücü, Sayfanın Adı: Gönül Kültürve Medeniyet Gücü Dergisi, <https://www.gonuldergisi.com/muzigin-tedavi-gucu-rahmi-oruc-guvenc.html> web adresinde yayınlanmıştır. Erişim Tarihi:12/03/2023

² Bkz., A.g.e, 301/2

³ Bkz., A.g.e., 145/2, 82/9 ve 105/3.

hoşgörüsüdür, denilebilir. Yunus Emre şiirleri her topluluğa, musiki olarak katkı sunmuştur. (Mehmet Ersal 2016, 168). Türk toplumunda, kültür ve inanç evreninde, Yunus Emre'nin şiirleri bestelenmiş ve insanlara ruhen ve bedenen bir dinginlik bırakmıştır. Bu dinginlik, en zor anında insanların ve toplumun imdadına yetişen dinginliktir.

SONUÇ

Yüzyıllar ötesinden yazdıklarıyla, günümüze çağrı yapan ve halen insanlara dinginlik ve sakinlik veren Yunus Emre'nin ele aldığı konular, insanların birbiriyle iletişimi devam ettiği sürece var olacak, insanlık var oldukça hep değerli kalacak temalardır. Yunus'un, yaşadığı toplumdan kopmamış olması, onlar gibi düşünüp, onlar gibi yaşamış olması ve bu topluma bir güzellik bırakmada gönlünden çağlayan isteği, bu konuları, dili oldukça iyi kullanarak mükemmel bir şekilde ele almasının altında yatan, temel nedendir. Yunus'un şiirleri ile hemhal oldukça, bu gerçeklik, açıkça olarak görülmektedir.

Yunus Emre, düşünceleriyle 700 yıldır insanlığa ışık tutmuş, yol göstermiş, bir filozoftur. Bu yönüyle ünü tüm dünyaya yayılan ve hümanistik felsefenin önemli isimleri arasında yer alan Yunus Emre felsefesinde en önemli unsur, insan ve insani değerler olmuştur. Yunus Emre, aynı zamanda sufi meşrep bir mutasavvıf olarak, benimsediği dünya görüşünü geniş kitlelere ulaştırmak, insanlara bilmediklerini öğretmek, Hakkı, doğruyu, güzeli ve yaşantılarında nasıl huzurlu olacaklarını insanlara göstermek için diyar diyar gezen bir gezgindir.

Varlığıyla insan hayatını düzene koyan, yokluğuyla hayatın nizamını bozan ahlaki ve toplumsal öğelerin, insanın içindeki töz ile birleşip, öze ulaşmaya ve insanın kabuğundan sıyrılmasına yardımcı olması, felsefi sağaltıma olanak tanımış olup Yunus'un şiirlerinde bir felsefi öğreti bütünlüğü içinde verilmiştir.

Yunus Emre'ye göre cömert olan insan, dünya malına tamah etmeyecektir, bu da onu huzura erdirecek ve pişmanlıktan kurtaracaktır. Sahip olduğunu veren kişi terk ettikleri ile ağırlığından hafifleyerek, sağlamış olacaktır. Doğruluk erdemi, Yunus Emre'de bizi felsefi sağaltıma götüren ahlak bayrağıdır. İnsanın "içinin ve dışının bir olması" felsefesi, olumsuzlukları hafifletecek ve içindeki tezatlıkları ortadan kaldıracak ve kişi de bir sağalma sağlayacaktır. İnsanın içinin temizliği, giybetten uzak olması, karşısındaki ile olan iletişimine ve ilişkisine dürüstlüğü hakim kılması, sevgisini göstermesi ve gönül yapmaya ilişkin yaklaşım sergilemesi, insanı ruhen sağaltmaktadır.

Dünya fanidir, insan da bunu anlamalıdır. Yunus'a göre insana düşen faniliğin sonunu korkuyla beklemek değil; kendimize düşeni karşılamak, bize sunulan zamanı en iyi şekilde değerlendirerek, hepimizi bekleyen sonsuzluğa hazırlanmaktır. Bu yolculuk, kişinin kendi felsefi olarak sağaltması ve iyileştirmesi yolculuğudur. Yunus Emre, şiirlerini müzik ile bütünleştirmiş, müziğin ahengi ile aktarmıştır. Kopuz ve çeşte onun iki yol arkadaşıdır. Müzik, içimizdeki müzikal armoni ile yazılmış bestenin, armonik bileşenleri ile ruhumuzda yankı bulmasıdır. Bu yankı hem ruhumuzu hem de bedenimizi sağaltmaktadır.

Olumsuzun her zaman devam etmeyeceği, olumlunun da ancak gönlü felsefi sağaltım yardımıyla taze tutmakla sürebileceğinin bilincine ulaşan insan, iyiye ve güzele ulaşmada sorun yaşamayacaktır. Dinleyememe problemini, Yunus, "dinlemedin anladuk, anlamadın, eyledük"¹ diyerek ifade etmektedir.

Yunus Emre şiirlerinde ortaya konulan felsefi sağaltım, insanların varoluşsal ve yaşamsal sorunları çözmelerinde bilgi ve düşüncenin gücünü seferber etmesidir. İnsan doğasında zaten var olan özelliklerin, bir sorun değil, bir yaşam süreci olduğu gerçeğini kabullenmek, insanın iyileşmesine katkıda bulunur.

İnsanın kendini tanıma ve özünü bilme süreci adına arayışı durmaksızın devam etmektedir. Bu derin arayış ve dahası kendini gerçekleştirmeye yönelik özlem, insanoğlunun dünya üzerinde görüldüğü andan beri geçerlidir.

¹ Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı-Yunus Emre Divanı-Metinler, Sözlü, Açılama, Cilt 1-2, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1943, s:156

KAYNAKÇA

- Abiha, B. Ç. (2018). Mitolojiden insana dört unsur üzerine bir inceleme. *BENGİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 2018 (1): 38-56.
- Aktok, Ö. (2021). İlkçağ doğa felsefesinde özdeşlik ve değişim problemi: Thales, Anaximandros, Anaximenes ve Herakleitos. *Kaygı* 20 (1): 368-383.
- Albayrak, N. (2014). *Gönül Çalab'ın Tahtı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Aristoteles. (2007). *Nikomakhos'a Etik*. Çeviren Saffet Babür. BilgeSu Yayınevi.
- Aydın, M. (2007). XIII. yüzyılda Yunus'un anadolu'da birliği sağlama çabası. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* IV: 7-14.
- Aydoğan, H. A. (2022). Yunus Emre'nin şiirlerinde Vahdet-i Vücûd İnancı bağlamında evren, yeryüzü ve insan ilişkisi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Aydın Türklük Bilgisi Dergisi* 8: 35-52.
- Başgöz, İ. (1999). *Yunus Emre-inceleme*. İstanbul: Çağdas Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Sti.
- Benli, Y. (2017). Sanatsal iletişim ve politika-artistic communication and politics. *Müzik ve Politika-Music and Politics* içinde, yazar Özlem Doğuş Varlı-Editör, 155-156. Bursa: Etnomüzikoloji Derneği-Association of Ethnomusicology.
- Bilgin, A. (2013). *Yunus Emre hayatı ve sanatı*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Bon, T, & T (Ed.) Curnow. (1999). Philosophical counselling: An introduction. *Thinking Through Dialogue: Essays on Philosophy in Practice* .
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. Kaknüs Yayınları.
- Büke, H. (2021). Yunus Emre Divanı'nın vatican nüshası. *Vefatının 700. Sene-yi Devriyesinde Uluslararası Yunus Emre ve Dünya Dili Türkçe (Yu-Dil) Bilgi Şöleni* içinde, yazar Kamil Sarıtaş, Duygu Tanıdı, Esra Türkmen, Saniye Aybüke Berk-Editörler Nedim Ünal, 485-492. Eskişehir: ŞenYıldız Yayıncılık Hediyeelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe sözlüğü*. Say Yayınları.
- Coşgun K. & Ahmet T. (2006). Sağlığın tanımı: Başaçıkma. *Journal of İstanbul Kültür University* 47-49.
- Çelik, M. (2010). Bizim Yunus. *Bizim Yunus* içinde, yazar Murat Küçük-Ed., 10. Ankara.
- Çubukçu, İ. A. (1971). Yunus Emre ve din felsefesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19: 1-23.
- Dede, B. (1990). *Yunus Emre'nin eserlerinin tahlili*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Demirci, M. (2013). *Yunus'ta hak ve halk sevgisi*. Sistem Ofset, İvedik Organize Sanayi Ağaç İşleri Yapı Kooperatifi.
- Doğan, A. (2013). Yunus Emre Divanı'nda ideal insan. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8 (13): 829-839.
- Dönmez, S. (2021). Yunus'u okumak, Yunusla okumak, gönülden dile. *Vefatının 700. Sene-yi Devriyesinde Uluslararası Yunus Emre ve Dünya Dili Türkçe (Yu-Dil) Bilgi Şöleni* içinde, yazar Kamil Sarıtaş, Duygu Tanıdı, Esra Türkmen, Saniye Aybüke Berk-Editörler Nedim Ünal, 15-26. Eskişehir: ŞenYıldız Yayıncılık Hediyeelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
- Esin, F. (2018). Yunus Emre güftelerine dair ilahi formundaki ilk beste örnekleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11 (58): 352-362.

- Eyüboğlu, İ. Z. (1991). *Yunus Emre-Biz ozanın içevreninde gezintiler*. İstanbul: Geçit Kitabevi.
- Filiz, Ş. (2018). *Felsefi sağaltım*. Pales Yayınları.
- . 2018. *Felsefi Sağaltım*. Pales Yayınları.
- Filiz, Ş. (2020). *Felsefi sağaltım doktrini*. Antalya.
- Filiz, Ş. (2021). Türk hümanizminin öğretmeni Yunus Emre. *Yunusca* (Eskişehir-Mihalıççık Belediyesi Kültür Yayınları) (2): 29-45.
- Filiz, Ş. (1995). Yunus Emre ve tasavvuf felsefesi. *Diyanet İlmi Dergi* 31: 53-70.
- Filiz, Ş. (2021). Yunusca felsefe. *Yunusca* (Eskişehir-Mihalıççık Belediyesi Kültür Yayınları) (2): 71-74.
- Fuat, M. (1995). Yunus Emre'de hoşgörü. *Yunus Emre Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü* içinde, yazan Şevket Özdemir, 85-90. Ankara: Bilimsel ve Kültürel Araştırmalar Vakfı.
- Gölpınarlı, A. (2008). *Yunus Emre ve tasavvuf*. İnkılâp Yayınları.
- Guthrie, William K. C. (1999). *İlkçağ felsefesi tarihi*. Çeviren Ahmet Cevizci. Gündođan Yayınları.
- Günay, O. H. & Umay. (1993). Yunus Emre'nin Risaletü'n-Nushiyye mesnevisi. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* 170-181.
- Günşen, A. (2003). Çağlar üstü kimliği ve türkçesiyle Yunus Emre. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (28-Kış): 165.
- Güvenç, R. O. (2022). Müziğın tedavi gücü / Rahmi Oruç Güvenç. *Gönül Kültür ve Medeniyet Dergisi*. 1 11. Erişildi: 11 1, 2022. <https://www.gonuldergisi.com/muzigin-tedavi-gucu-rahmi-oruc-guven.html>.
- Güvenç, R. O. (1985). *Türklerde ve dünyada müzikle ruhi tedavinin tarihçesi ve günümüzdeki durumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Hadot, P. (1995). *Philosophy as a Way of Life*. Malden, Massachusetts: Blackwell.
- Horata, U. G. & Osman. (1994). *Yunus Emre Risâletü'n-Nushiyye*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikoloji, din ve eğitim yönüyle insani değerler*. 2013: DEM Yayınları.
- Kaplan, M. (1972). Yunus Emre'ye göre zaman, hayat ve varoluşun manası. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 20: 11-26.
- Kara, M. (2012). Yunus Emre'nin tasavvufi kavramlar dünyası. *Yunus Emre* içinde, yazan Ahmet Yaşar Ocak (Ed.), 274-277. Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Ve Yayınlar Genel Müdürlüğü.
- Karakoç, S. (2009). *Mevlâna*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Koç, A. (2010). Yunus'un göçü. *X. Uluslar Arası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni 6-8 Mayıs 2010*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları. 607-620.
- Köprülü, M. F. (1993). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurumu, Türk Dil. (2022). *Türk dil kurumu sözlükleri*. 27 12. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Mehmet E., & Bülent A. (2016). Alevi geleneğinde yaşayan Yunus Emre. *Manisa Yunus Emre Belediyesi, Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri* içinde, yazan Ünal Şenel-Editör, 163-199. İzmir: FSTasarım Reklam Ajansı.

- Mehuron, K. (2009). The epathologization of Everyday Life: Implications for Philosophical Counseling. *International Journal of Philosophical Practice* 2.
- Nneji, B. U. (2013). Philosophical counselling/therapy: Praxis and. *Working Papers on Culture, Education and Human Development*, 9 (3) 1-9.
- Nusbaum, M. C. (1994) The therapy of desire. Princeton University Press. 1994. *The Therapy of Desire*. Princeton: Princeton University Press.
- Ocak, A. Y. (2012). *Yunus Emre*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Orçan, S. (2022). *Yunus Emre'nin şiirlerinin geleneksel edebiyat teorisine göre çözümlenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik, M. (2013). *Yunus Emre*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği.
- Öztelli, C. (1997). *Yunus Emre-yaşamı ve bütün şiirleri*. Özgür Yayınları.
- Öztoçmak, Ç. A. (2020). Eş benlik perspektifinden Yunus Emre'yi okumak: Bir Ben vardır bende benden içeri. *Erdem* (Aralık-2020 Sayı:79): 21-40.
- Raabe, P. B. (1999). *Philosophy of philosophical counselling*. Doktora Tezi. Vancouver: The University of British Columbia.
- Taşdelen, V. (2012). Transcendental terapi: Yunus Emre'de kaygı ve umut. *Bizim Külliye (Yunus Emre Özel Sayısı)* (52): 31-37.
- Tatçı, M. (2015). *Yunus Emre yorumları işitin Ey Yârenler*. H Yayınları.
- Tatçı, M. (2014). *Yunus Emre Divan-ı ilahiyat*. H Yayınları.
- . (1990). *Yunus Emre Divanı 1-inceleme*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Timurtaş, F.K. (1972). *Yunus Emre divanı*. Kervan Kitapçılık Yayınları.
- Torun, Y. (2018). Felsefe. *Felsefeye Giriş* içinde, yazar Yıldırım Torun, 3-14. Orion Kitabevi.
- Tuna, S. T. (2016). *Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatında "İnsan"-XIII. yüzyıl Anadolu'sunun Başlıca Mutasavvıfları Üzerine Bir Deneme*. Çizgi Yayınları, 44.
- Uyanık, M. (2022). Yûnus Emre: Şiiri ve felsefesi –varlığın birliği öğretisi bağlamında bir okumaya giriş. *Yunus'durur Benim Adım, Yunus Emre: Şiiri Ve Felsefesi* içinde, yazar Özkan Gözel, 192-193. Ankara: Yunus Emre Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vakkasoğlu, V. (2007). *Yunus Emre*. Nesil Yayınları.
- Walsh, R. D. (2005). Philosophical counseling practice. *Janus Head*, (Trivium Publications) 497-508.
- Yıldırım, M. (2021). Müzikle tedavi: Tarihi, gelişimi, bağımlılıklarda uygulanışı VeTürkiye'deki müzik terapi uygulamaları. *Türk Akademik Araştırmaları Dergisi* 6 (2): 476-497.